

i nekih vlastitih opservacija i zaključaka o svrsi, ulozi i načinima djelovanja Udbe. I ova knjiga potvrđuje da je Udbe bila ofenzivni i defenzivni instrument vladajućega sloja komunističkoga režima u Jugoslaviji kojim se vrh Saveza komunista Jugoslavije služio za borbu protiv svih klasnih i drugih što stvarnih, što potencijalnih neprijatelja. Osnovna svrha Udbe/SDS-a bila je osigurati monopol vlasti Partije i svi drugi ciljevi njezina djelovanja izvirali su iz te osnovne postavke. Kao što na 26. stranici navodi Nielsen, za razliku od službi sigurnosti u demokratskim državama, ona jugoslavenska postojala je da štiti jednopartijsku državu i komunističku diktaturu i iz toga je izvirala njezina izrazito represivna uloga.

Josip Mihaljević

Ruža Fotiadis, *Freundschaftsbande, Griechisch-serbische Geschichts- und Gegenwartsdeutungen vor dem Hintergrund der Jugoslawienkriege 1991-1999* (Göttingen: Wallstein Verlag, 2021), 317 str.

Dr. Ruža Fotiadis, suradnica na Sveučilištu Humboldt u Berlinu, objavila je knjigu koja se bavi grčko-srpskim odnosima tijekom 90-ih godina prošloga stoljeća. Knjiga je proistekla iz njezine doktorske disertacije koju je 2018. obranila na spomenutom sveučilištu. Dok je srpska politika u tom razdoblju, koje obuhvaća raspad Jugoslavije i ratove koji su uslijedili, poznatija, autorica je u knjizi detaljno pisala o tome zašto su grčka javnost i politika tih godina bile naklonjene srpskoj strani. Time je Grčka i odstupala od politike Europske zajednice, odnosno NATO-a, čija je članica. Uzroke autorica objašnjava, među ostalim, protuzapadnim (protuameričkim) raspoloženjem koje je postojalo u Grčkoj, nesuglasicama Grčke s Turskom, kao i grčkim razočaranjem držanjem Zapada kada je riječ o problemu Cipra.

U prvom, uvodnom dijelu („Einleitung”, str. 7–41) autorica opisuje temu i strukturu knjige te izvore i literaturu koje je koristila za istraživanje. U vezi sa svojom metodologijom upućuje na različitu literaturu koja se bavi temom sličnoj njezinoj, odnosno djela koja se bave pitanjem „prijateljstva”, „savezništva” između pojedinih naroda/država.

U drugom dijelu knjige („Unsere Freunde, unsere Brüder’: Die griechisch-serbische Freundschaft in historischer Perspektive”, str. 42–90) autorica daje povijesni pregled grčko-srpskih odnosa od početka XIX. stoljeća do raspada Jugoslavije početkom 90-ih godina. Tijekom XIX. stoljeća veze i suradnja Grka i Srba temeljila se na oslobađanju od osmanske vlasti, a poslije su Grčka i Srbija bile i saveznice protiv Bugarske, što je posebno došlo do izražaja tijekom Drugoga balkanskog rata. Suradnja je postojala i u Prvom svjetskom ratu, kada su srpski kralj, vlada i vojska jedno vrijeme bili smješteni u Grčkoj. No autorica opširno opisuje kako je to grčko-srpsko prijateljstvo bilo prošarano i međusobnim negativnim percepcijama i predrasudama. Također već tijekom XIX. stoljeća, kada se govorilo o grčko-srpskom prijatelj-

stvu, neki su postavljali pitanja u kojoj je mjeri riječ o „konstrukciji” koju su stvorile elite tih društava budući da raširenih veza između širokih narodnih masa Grka i Srba i nije bilo.

Osnivanje jugoslavenske države 1918. nije donijelo krupne promjene u grčko-srpskim odnosima, ali se one događaju 1945., kada je nova Jugoslavija pod komunističkom vlašću kao federativna zajednica uključivala i novu republiku Makedoniju, što je otvaralo i pitanje slavenskoga, odnosno makedonskoga stanovništva u sjevernoj Grčkoj. Jugoslavija se uključila i u građanski rat koji je izbio u Grčkoj, pomažući Demokratskoj vojsci pod vodstvom grčkih komunista. No nakon sukoba Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza 1948. Beograd je prestao pomagati grčkim komunistima. U novim je okolnostima komunistička Jugoslavija s Grčkom i Turskom početkom 50-ih uspostavila i Balkanski pakt. U idućim desetljećima odnosi Grčke i Jugoslavije prošli su različite faze, što je ovisilo i o političkim promjenama u samoj Grčkoj. Početkom 80-ih godina, dolaskom na vlast grčkih socijalista (PASOK), u Beogradu su smatrali da bi to moglo unaprijediti odnose s Atenom. Ali upravo krajem toga desetljeća ponovno se intenzivirao sukob između Beograda i Atene, odnosno u Socijalističkoj Republici Makedoniji pokrenuto je pitanje makedonskoga stanovništva koje je tijekom građanskoga rata u Grčkoj napustilo svoje domove. No bilo je to razdoblje rastuće krize u Jugoslaviji, koja će početkom 90-ih dovesti do njezina nasilnoga raspada.

Upravo će raspad Jugoslavije otvoriti mogućnost obnove onoga što se smatralo „tradicionalnim” prijateljskim odnosima Grčke i Srbije. Pritom autorica uočava da su za temelje toga prijateljstva zaslužni oni koji su još tijekom 80-ih došli na vlast u Atenu i Beogradu, odnosno prvak grčkih socijalista Andreas Papandreou i Slobodan Milošević. Fotiadis primjećuje određene sličnosti politike i svjetonazora koje su promovirali Papandreou i Milošević. Obojica su bila vođe koji su promovirali sliku o svojem narodu kao onom koji je ugrožen i izložen prijetnjama. Obojica su bila političari lijevice, ali su vodili nacionalističku politiku koju su prikazivali kao otpor različitim imperijalizmima.

Raspadom Jugoslavije drugi narodi te države nerijetko su Srbima postali neprijatelji. Istovremeno u Grčkoj postoji nesklonost i zapadnim silama i Turskoj. Time je otvorena mogućnost uspostave „novoga”, odnosno obnove „tradicionalnoga” srpsko-grčkog prijateljstva, prijateljstva dvaju pravoslavnih naroda koji tijekom povijesti nikada nisu bili protivnici, a 90-ih se činilo da im prijete isti ili slični neprijatelji. No, za razliku od XIX. stoljeća, kada su priču o grčko-srpskom „prijateljstvu” stvarale elite, tijekom 90-ih to se prijateljstvo zaista temeljilo na raznovrsnim vezama Grka i Srba.

Fotiadis u trećem dijelu knjige („Alte und neue Fronten: Das Erbe des Ersten Weltkrieges und der Ausbruch der Jugoslawienkriege”, str. 91–173) opširno analizira posjet Slobodana Miloševića Grčkoj u travnju 1991., nedugo prije raspada Jugoslavije. Tom prilikom Milošević je posjetio sva važna „mjesta sjećanja”, odnosno mjesta važna i za srpsku povijest i za srpsko-grčke veze. Radilo se o otoku Krfu, odnosno obližnjem otoku Vido, gdje je tijekom Prvoga svjetskog rata bila smještena srpska vojska da bi se oporavila nakon povlačenja kroz Albaniju. Milošević je posjetio i groblje srpskih vojnika u Solunu, kao i manastir Srpske pravoslavne crkve Hilandar. Fotiadis zatim opširno analizira simboličnu važnost koju je srpska strana pridavala tim mjestima.

U četvrtkom i najopširnijem dijelu knjige („Glaubensbrüder und Globalisierungsgegner: Der Krieg in Bosnien-Herzegowina und im Kosovo”, str. 174–284) autorica se usredotočuje na grčko-srpske odnose u kontekstu rata u Bosni i Hercegovini (1992. – 1995.) i intervencije NATO-a na Kosovu (1999.). Tijekom prve polovine 90-ih u grčkoj politici, medijima i javnosti vidljiva je težnja da se ostvare dobri odnosi s Beogradom, odnosno da se pruži potpora Srbiji, kao i bosanskohercegovačkim Srbima, odnosno Republici Srpskoj. Pritom Fotiadis posebno analizira posjet Radovana Karadžića Grčkoj sredinom 1993., kada je ovaj slikovito izjavio da su na strani bosanskohercegovačkih Srba samo „Bog i Grci”.

Različite poslovne veze s Grčkom, odnosno Ciprom također su omogućavale Beogradu da djelomično probije blokadu, tj. međunarodne sankcije nametnute Srbiji zbog umiješanosti u rat u Bosni i Hercegovini. Očito je u odnosima Atene i Beograda u tom razdoblju važno bilo i pitanje Makedonije. Atena nije željela priznati Makedoniju pod tim imenom i s njezinim državnim simbolima. Nasuprot tome Beograd, odnosno Savezna Republika Jugoslavija, ipak je 1996. uspostavio diplomatske odnose s Makedonijom, što je na grčkoj strani primljeno s razočaranjem. Nekoliko godina poslije, tijekom sukoba na Kosovu koji su okončani intervencijom NATO-a, Grčka je, ispunjavajući svoje obveze kao članica NATO-a, pružila potporu intervenciji. No u grčkoj javnosti intervencija NATO-a na Kosovu ponovno je oživjela snažnu potporu Srbiji. Iako je i u drugim članicama NATO-a javnost iskazivala nezadovoljstvo zbog intervencije na Kosovu, to je posebno naglašeno bilo upravo u Grčkoj. Grčki mediji o tom su sukobu nerijetko izvještavali s naklonjenošću srpskoj strani, u Grčkoj su organizirane i brojne demonstracije protiv intervencije te je tim i drugim oblicima političkoga aktivizma znatan dio grčke javnosti pružio potporu Srbiji. Pritom je čak prevladana i grčka podjela između lijevih i desnih budući da su i jedni i drugi, iako s različitim argumentima, smatrali da je napad NATO-a na Srbiju korak u izgradnji „novoga svjetskog poretka”. Sukob na Kosovu u Grčkoj je pobudio veliku pozornost jer se mogao povezati i s određenim vlastitim problemima, primjerice položajem grčke manjine u Albaniji, kao i strah da bi se sukobi poput onoga na Kosovu mogli ponoviti i u zapadnoj Trakiji, u kojoj je živjelo tursko, odnosno muslimansko stanovništvo.

Ponovno se vraćajući na rat u Bosni i Hercegovini, Fotiadis opisuje kako su grčki novinari izvještavali o ratu u toj zemlji, a neki od njih u istom su razdoblju izvještavali i iz Republike Srpske Krajine. Grčki novinari dolazili su u ta ratom zahvaćena područja isključivo preko srpske strane i u njihovu je izvještavanju bila vidljiva naklonjenost Srbima budući da se smatralo da su oni, kao i Grci, u opasnosti od velikih zapadnih sila te od Turske i drugih muslimanskih zemalja koje pomažu bosanskohercegovačkim Muslimanima/Bošnjacima i drugim muslimanima na području bivše Jugoslavije.

Uostalom, na strani Vojske Republike Srpske borio se i određeni broj grčkih dobrovoljaca, od kojih su neki sudjelovali i u zauzimanju Srebrenice u srpnju 1995. godine. Broj tih dobrovoljaca, koji su bili pristaše ekstremno desnih grčkih političkih stranaka, nikako nije bio velik. No oni su bili propagandno sredstvo za srpsku stranu, a u samoj Grčkoj ti su dobrovoljci u javnosti i među političarima primani s naklonjenošću i pažnjom. Grčki mediji veliku pozornost posvetili su i Srbima koji su napustili

svoje domove tijekom hrvatskih operacija „Bljesak” i „Oluja”. Grci su solidarnost sa Srbijom i Srbima iskazali i slanjem humanitarne pomoći, a grčke obitelji primale su na boravak srpsku djecu iz Srbije, Republike Srpske i Republike Srpske Krajine.

Odlaskom Slobodana Miloševića s vlasti u Srbiji ipak je na određeni način okončano razdoblje grčko-srpskoga „prijateljstva” kakvo je postojalo tijekom 90-ih. Sama Srbija počela je normalizirati veze s državama bivše Jugoslavije, a u Grčkoj je veći naglasak stavljen na gospodarsku suradnju sa Srbijom.

U petom, zaključnom dijelu knjige („Schlussbetrachtung: Freunde, Brüder, Nachbarn”, str. 285–289) autorica ističe da njezino istraživanje grčko-srpskih veza u obrađenom razdoblju treba sagledati u širem kontekstu „prijateljskih” odnosa između dvaju naroda odnosno država. Takva su „prijateljstva” višeznačna, mogu biti puka politička „floskula”, ali i značiti stvarnu bliskost i suradnju koja se odvija na različitim razinama. Dakle, kada se govori o međunarodnom „prijateljstvu”, riječ je o posebnom obliku transnacionalnoga povezivanja i komuniciranja u kojem svaki od „prijateljskih” naroda vidi i dio svojega identitetskog utemeljenja.

Nakon toga slijede autoričine zahvale („Danksagung”, str. 290–291) i popis korištenih izvora i literature („Quellen- und Literaturverzeichnis”, str. 292–317).

Radi se o vrlo zanimljivom djelu, dobro utemeljenom na raznovrsnim izvorima (primjerice grčkim i srpskim novinama iz 90-ih) i opširnoj literaturi. Fotiadis je s jedne strane opširno opisala odnose između Grčke i Srbije tijekom 90-ih, u okolnostima ratova koji su izbili nakon raspada Jugoslavije. Opisuje razloge koji su vodili do stvaranja grčko-srpskoga „prijateljstva”, zašto su grčka javnost i politika bile vrlo sklone Srbiji i Srbima, ali i koja su bila ograničenja toga odnosa, odnosno slučajeve u kojima su nacionalni interesi Grčke odnosno Srbije ipak imali prednost pred međusobnim „prijateljstvom”. Autorica osim toga na temelju raznovrsne literature u širem smislu razmatra što pojam „prijateljstva” znači u međunarodnim odnosima, kako se takvi odnosi grade i oblikuju. Tako je razmatrala širok, nekada i proturječan raspon onoga što bi se moglo smatrati povezanošću i međusobnom sklonošću dvaju naroda, od političkih realnosti odnosa „prijateljskih država” do preoblikovanja povijesnih događaja da bi se oni mogli uklopiti u poželjnu sliku „prijateljstva” dvaju naroda odnosno država.

Nikica Barić